

mediteraneene, dolico-mesocrane, putînd fi identificate însă și unele elemente de tip Cromagnon în formă gracilizată.

În concluziile de ordin general ale lucrării (p. 411—417), se reiau pe scurt principiile concluzii ale diferitelor capitole, precizîndu-se că Anza I (6100—5900) are strînse relații cu Tesalia, Anza II—III (5800—5300) reprezintă o secvență completă a culturii Starčevo, iar Anza IV (5300—5000 î.e.n.) este o așezare Vinča timpurie cu strînse legături cu Karanovo III/IV. De aceea se poate afirma că primii agricultori din Iugoslavia au venit din Tesalia, fiind o populație de tip mediteranean, Anza I fiind deocamdată cea mai veche așezare neolitică din Macedonia centrală. Totuși, în funcție de datele C 14 din Tesalia și de la Anza, se susține că acești primi agricultori n-au ajuns la Anza în perioada Proto-Sesklo, ci abia la începutul primei faze Sesklo, fără să se încerce a se da o explicație acestei întârzieri, care s-ar putea explica, după părerea noastră, tocmai prin pătrunderea, la sfîrșitul fazei Proto-Sesklo, în Tesalia, a elementelor pre-Sesklo care au împins spre nord o parte din populație; dealtfel elementele pre-Sesklo lipsesc la Anza. Tabela LII prezintă o schemă cronologică a începutului agriculturii, din Tesalia pînă la Dunăre, potrivit căreia practicarea agriculturii începe în Tesalia pe la 6500, ajunge în Macedonia pe la 6200/6100 și de aici trece pe de o parte în Valea Mariței și pe de altă parte la nord de Dunăre, unde ajunge pe la 6100/6000 î.e.n. Răspîndirea culturii neolitice Sesklo-Starčevo-Karanovo între 6000—5300 î.e.n. în sud-estul Europei este reprezentată pe harta de la fig. 244, unde totuși se include greșit în aria de răspîndire a culturii Starčevo toată zona Dunării pe ambele ei laturi pînă aproape de Călărași. Fără să se precizeze în chip special, prin cultura Starčevo se înțelege dealtfel întregul complex Starčevo-Criș. După ce se arată că Anza II—III este la ora actuală cea mai sudică așezare a culturii Starčevo —

definită o nouă cultură central balcanică — sînt formulate o serie de răspunsuri posibile în privința raporturilor acestei culturi cu Anza I și se ajunge la concluzia că cultura Starčevo a avut la bază o puternică tradiție mediteraneană care s-a amalgamat cu populația locală mezolitică și a dezvoltat astfel o nouă cultură adaptată la condițiile locale. Noi credem că amestecul cu populația locală mezolitică trebuie să fi avut loc în special în timpul fazei Anza I, chiar dacă aceasta n-a putut asimila toată populația locală și nu abia după cîteva sute de ani. Cu atît mai mult cu cît se arată că în unelele de piatră cioplită și de silex nu se pot identifica tradiții mezolitice — spre deosebire, adăugăm noi, de ceea ce se poate constata la Dunăre, unde tradiția mezolitică în domeniul prelucrării uneltelor microlite de silex se păstrează. Socotim dealtfel firesc, pentru Anza II—III, să ne gîndim la un nou aport etnic egeic care, amalgamîndu-se cu populația care a creat cultura reprezentată de Anza I, a dat naștere culturii Starčevo. În ceea ce privește Anza IV (= Vinča timpurie), repetăm că nu o putem considera continuarea culturii precedente și nici nu ni se pare posibil ca ea să se datoreze unui impuls dinspre Valea Mariței.

Amplul apendice (p. 418—441) al lui David Weide cu privire la „Situația regională și istoria geomorfică” — un studiu deosebit de temelnic — și bibliografia, cuprînzînd 293 de titluri, încheie textul propriu-zis al acestei monografii, care reprezintă, indiferent de unele teze neîntemeiate după părerea noastră — prin prezentarea metodică a tuturor rezultatelor săpăturilor americane de la Anzabego și prin studiarea de către specialiști din toate punctele de vedere a mediului în care s-a desfășurat viața așezărilor din această localitate, ca și prin bogatul material ilustrativ-documentar — o contribuție valoroasă la cunoașterea neoliticului timpuriu și dezvoltat din zona respectivă.

Vladimir Dumitrescu

Apulum. Acta Musei Apulensis, Vol. XIII, 1975

Cunoscuta și valoroasa revistă de arheologie, istorie, etnografie — *Apulum*, ajunsă la vol. XIII, dedică acest număr împlinirii a 2000 de ani de existență a orașului Alba Iulia și a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române sub Mihai Viteazul.

Articolele sînt grupate, ca de obicei, în: studii, comunicări și note, recenzii și note bibliografice. Vom prezenta succint cuprînsul acestui volum, grupînd articolele după conținutul și valoarea lor.

Vom începe, firește, cu acele articole ce se referă la cercetările pîrvitoare la comuna

primitivă. Fără să ne oprim la articolele cu aspectul de rapoarte de săpături, vom semnala pe acela al lui H. Arthur Bankoff (New York): *Copper trade and the Middle Bronze Age of the Middle Danubian Region* și ne vom opri la articolul semnat de E. Comșa: *Éléments méridionaux de la plastique anthropomorphe néolithique en territoire roumain*.

Răspîndirea în regiunile noastre, chiar de la începutul neoliticului, a populațiilor de origine meridională a antrenat și pătrunderea în aceste locuri a figurinelor de tip meridional, ca un reflex al cultului fecundității atît de

răspândit în Peninsula Balcanică. Evoluția locală a plasticii s-a îmbogățit treptat cu elemente meridionale. Pătrunderea acestor elemente s-a efectuat pe trei căi : o cale orientală, de-a lungul malului vestic al Mării Negre până în Dobrogea, în aria culturii Hamangia, și de aici spre nord ; o a doua cale, mediană, pe valea Măriței ajungând până în Muntenia ; o a treia cale, occidentală, de-a lungul Moravei, ajungând în Banat și de aici în Transilvania și uneori în Crișana. Spre sfârșitul neoliticului, figurinele — amulete de aur — din zona moravă s-au răspândit peste Tisa, spre Crișana (Oradea) și spre nord, în estul Slovaciei. Apoi, ele au coborât, prin poarta Mezeșului, spre centrul Transilvaniei (Tg. Mureș), pătrunzând până în Moldova occidentală.

Migrația cu dublă direcție (dinspre sud spre nord și invers) a comunităților locale din zona danubiană în etapa finală a neoliticului, ajungând uneori până la Marea Egee, dovedește că populațiile neolitice de la nordul Dunării nu s-au limitat la o atitudine pasivă, de pură recepționare, imitind modele meridionale, ci, dimpotrivă, ele au adaptat modelele meridionale propriului lor specific, exercitând, la rândul lor, influența lor asupra populațiilor meridionale.

Figurinele antropomorfe neolitice de pe teritoriul României sînt o sursă istorică de o deosebită importanță, deoarece ele permit adeseori să se reconstituie imaginea oamenilor, aspectul lor fizic (uneori și cu costumul lor), cit și în legătură cu concepțiile lor magico-religioase, ele prezentînd totodată și elemente cu valoare etnică.

În ordine cronologică, ne vom referi, în continuare, la cele două articole ce privesc pe daci. Articolul lui D. Berciu intitulat : *Masca de bronz de la Buridava dacică (Ocnîța, jud. Vâlcea)* prezintă un deosebit interes pentru studiul civilizației geto-dace. Masca de bronz s-a găsit pe „Colina sacră” de la Buridava, în încăperea nr. 3/1973 săpată în stîncă, aparținînd împreună cu alte trei încăperi unui „palat-sanctuar”. Într-una din aceste încăperi, s-au găsit două monede ale lui Augustus. Masca a fost făcută prin tehnica baterii pe o formă de lemn, după procedeul „au repoussé”. Tehnica este primitivă, ceea ce înseamnă că această mască nu poate proveni dintr-un atelier elenistic sau roman.

Prin matrița de lemn pe care masca este bătută, se poate constata existența la getodaci a unei statuarii în lemn, ce amintește pe cea celtică (acele „simulacre” de care pomenesc Calus Iulius Caesar). Se observă, totuși, o oarecare influență elenistico-romană pe această mască. Se poate presupune că masca era fixată pe un stîlp de lemn, la intrarea în „sanctuarul-palat” de la Buridava. Ea reprezintă o divinitate (poate pe zeul războiului). Descoperirea acestei măști ne dovedește

existența unei arte locale și a unor ateliere indigene în Dacia înainte de cucerirea romană, arătîndu-ne totodată legăturile religiei cu factorul politic și militar la geto-dacii din vremea împăratului Augustus, cînd influența romană la nord de Dunăre devine din ce în ce mai puternică, antîcîpînd, astfel, procesul romanizării.

Cel de-al doilea articol, semnat de R. Vulpe și intitulat : *Despre portretul lui Decebal* readuce în discuție marea figură a regelui dac. Dintre toate sculpturile presupuse a reproduce figura temutului adversar al lui Traian aceea care reproduce cel mai bine caracterul figurii marelui rege dac se află în scena XXIV de pe Columna traiană (Cîchioș), în care Decebal este reprezentat conducînd lupta de la Tapae.

Trecînd acum la articolele ce se referă la procesul romanizării provinciei Dacia, avem de semnalat articolul semnat de H. Daicoviciu intitulat : *Fenomenul urban antic în România*. Autorul, după ce arată că primul fenomen urban în România a fost cel grecesc, marcat de coloniile grecești din Dobrogea, fenomen care nu a ajuns să modifice structura societății autohtone, nici să împlinească o operă de elenizare, se ocupă de civilizația „oppidană” la care ajunseser societatea geto-dacă înainte de cucerirea romană, prin crearea unor importante centre economice, politico-militare și cultural-religioase, fortificate.

Deși geto-dacii nu au avut adevărate orașe, totuși ei începuseră o viață cvasi-urbană, brusc întreruptă de cucerirea romană.

Al treilea fenomen de urbanizare de pe teritoriul țării noastre este cel roman, care s-a manifestat, în special, în provincia Dacia, unde au luat ființă 12 orașe, care au avut un rol considerabil în procesul de romanizare al Daciei. Odată cu distrugerea sistemului defensiv bizantin în anul 602, viața urbană antică de pe teritoriul României dispare, ea renăscînd apoi ca viață urbană tipic medievală.

Un al doilea articol pe care-l semnalăm este acel semnat de N. Gudea, intitulat : *Cîteva aspecte și probleme în legătură cu procesul de romanizare în Dacia*. Definit de autor ca „un proces istoric foarte complex, ... romanizarea a afectat întreg teritoriul țării noastre”. Factorii importanți al romanizării sînt : administrația romană în care se include și organizația fiscală ; armata și militarii, la care se adaugă veteranii, lăsați la vatră, ce se stabilesc fie în orașe, în așezări civile, pe lângă castele în care au servit, fie în așezări rurale ; romanii foloseau pe veterani în posturi oficiale în orașe și sate ; coloniștii ; orașele ca centre economice de difuzare a produselor romane și ca centre politice ; dreptul roman.

Romanizarea a înregistrat în Dacia trei etape : prima se petrece înainte de cu cerire romană ; a doua etapă cuprinde perioada stă-

pinirii romane în Dacia; a treia etapă se desfășoară după retragerea administrației și trupelor romane din Dacia. În această etapă, creștinismul răspîndit în limba latină contribuie foarte mult în favoarea romanizării.

Cercetarea epocii romane în istoria veche a patriei noastre este de cea mai mare importanță, deoarece de această epocă este legată în mod direct formarea limbii și a poporului român.

Un articol succint, dar bogat în conținut este acel semnat de I. Berciu și C. L. Băluță, intitulat: *Apulum, centru de iradiere a romanității în Dacia*. În această *Romania orientalis*, rămasă o *Insula romanitatis* care este Dacia, vechea așezare dacică Apulum a devenit după cucerirea romană cel mai mare oraș al Daciei romane, principalul ei centru economic, politic, administrativ, militar și rutier, primind numele de Apulum.

Cantonarea încă de la început a Leg. XIII Gemina la Apulum, unde a staționat tot timpul pînă la evacuarea lui Aurelian, a constituit forța și factorul central al stăpînirii romane în Dacia.

În jurul puternicului nucleu militar de la Apulum, s-au dezvoltat canabele legiunii, din care, ulterior, a luat ființă *Municipium Aurelium Apulense*, devenit *Colonia Aurelia Apulensis*.

În ceea ce privește continuitatea vieții populare în vechile așezări din Dacia, este de remarcat menținerea toponimiei indigene ge-

to-dacice, în același timp cu integrarea băști-nașilor în romanitate, manifestată prin imprumutarea treptată a limbii latine.

Prezentul volum recenzat mai cuprinde o serie de articole referitoare la epoca feudală, modernă și contemporană pe teritoriul Transilvaniei. Menționăm în special articolul temeinic documentat al lui C. Razechevici, intitulat: *Cunoscutele însemnare a lui Mihai Viteazul privind slăpînirea țărilor române și semnificația ei reală*. O egală importanță prezintă și articolul lui E. Hulea, intitulat *Mihai Viteazul la Alba Iulia*.

Un interes deosebit prezintă și articolele cu conținut etnografic, dintre care se impune să menționăm pe acela al lui Nicolae Dunăre, intitulat: *Probleme ale fondului principal comun în cultura și arta populară românească*. Suntem datori să nu trecem sub tăcere nici articolele referitoare la bogăția și valoarea fondurilor pe care le cuprinde prețioasa bibliotecă Batthyaneum din Alba Iulia, unde un loc deosebit ocupă și cartea veche românească.

Trebuie să menționăm că în acest volum și-a găsit locul și un articol din domeniul lingvisticii și anume acela semnat de I. S. Russu, intitulat: *Cuvintele maghiare în limba română*.

Ca încheiere, nu îmi rămîne decît să recomand călduros volumul analizat în aceste pagini, volum ce se impune prin valoarea articolelor sale.

Irina Casan-Franga